

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

ADALÉKOK A 18. SZÁZADI MAGYARORSZÁG CIGÁNYSÁGÁNAK ÉLETÉRŐL A SZEPES VÁRMEGYEI CIGÁNYÖSSZEÍRÁS TÜKRÉBEN

HAZAG ÁDÁM

A jelenlegi tanulmány az egy évvel ezelőtt elkezdett tanulmány sorozat része, melynek célja, hogy felmérésre kerüljön a magyarországi cigányság lélekszáma, életmódja, társadalmi helyzete az 1767. december 10-én Mária Terézia által kiadott rendelet alapján, mely előírta a cigányság első országos összeírását. A tanulmány sorozat első része Gömör, illetve Torna megye cigányösszeírásaival foglalkozott, a mostani tanulmány pedig Szepes vármegye cigányösszeírását dolgozza fel. A választás két ok miatt esett erre a területre, egyfelől a rendelkezésre álló anyagok ennek a területnek a feldolgozását tették lehetővé, másfelől pedig egy szűken vett régiós egység értékelését adja. A tanulmány célja az, hogy három vármegye¹ adatait a lehetőségek figyelembevételével elemezsem, és az eredményeket összehasonlítsam annak reményében, hogy többet tudhassunk meg a 18. században Magyarországon élő cigányság életével kapcsolatban. Reményeim szerint ez a munka tovább bővül majd, újabb vármegyék cigányösszeírása kerül feldolgozásra, ezzel gyarapítva az adatokat, míg végül egy országos szintű adatállomány nem áll rendelkezésre. Természetesen a munkát ekkor sem lehet teljesnek tekinteni, hiszen összeírások nem csak ekkor készültek, hanem későbbi időszakokban is, ezért fontosnak tartom ezek elemzését is, melyek további fontos információkat tárhatnak fel a cigányság magyarországi életével kapcsolatban.

Az összeírások elemzésénél újabb, és a már eddigiekben vizsgált nehézségekbe ütközhet a kutató, ezért előfordulhat, hogy a már tárgyalt problémák újra felvetődnek ebben az írásban is, ezért előre is elnézést kérek.

Nem térnék ki itt az összeírást megelőző történeti előzményekre, hisz ennek okairól és szükségességéről, valamint a cigányság magyarországi megjelenéséről és történetéről az előzőekben már írtam. Az összeírásokkal kapcsolatban inkább az egyes területekre jellemző, vagy kiemelkedő jellemzőket venném elő, ezekről írnék bővebben.

A tanulmányt a Szepes vármegyei összeírás jellegzetességeivel kezdeném. Az 1768. évi összeírás elrendelésekor az összeírások szempontjait egységes módon adták meg a végrehajtóknak. Az összeírásoknak tartalmazni kellett² a cigány családok lakóhelyének nevét, a család-, illetve a keresztnévet.³ Ezen kívül a családfő és feleségének életkorát, a családfő foglalkozását,⁴ a család felett álló uradalom nevét, a család vallási hovatartozását, valamint gyermekeik keresztnévet és életkorát. Az összeírások megbízhatatlanságát több okra vezethetjük vissza, egyfelől az összeírást végzők érdekei, érdektelensége, valamint a cigányság sajátos életmódja miatt az összeírásokban szereplő adatok inkább csak megközelítőleg fedik a valóságot, biztos adatokkal nem szolgálnak. Ha a Szepes vármegyében készült összeírást vesszük alapul, rögtön feltűnhet az, hogy

¹ Torna, Gömör illetve Szepes vármegye.

² Kellett volna.

³ Külön a családfőét, illetve a feleségét, a feleség esetében természetesen csak a keresztnévet.

⁴ Ha ez meghatározható volt.

elenyésző⁵ mennyiségű azoknak a családoknak a száma, ahol nem tüntették fel azt az uradalmat, ahol az illető család élt. Ha megnézzük a korabeli iratokat, tudhatjuk, a 18. század végén még igen sok vándorló életmódot folytató cigánycsoport, illetve család élt Magyarországon, ebből kitűnik, hogy az összeírást végzők csak azokat a családokat írták össze, akik vélhetően letelepedett, vagy ideiglenesen letelepedett életmódot folytattak. Az ideiglenes letelepedés mellett szólnak a korábbi elemzések eredményei.⁶ Több miskolci cigányságot érintő összeírásból kiderül, hogy sok család csak időlegesen telepedett meg a városban, a későbbi összeírásokban már nem kerültek feljegyzésre, valószínűleg elköltöztek. A Szepes vármegyei összeírás esetében két járásban maradéktalanul felvették a szükséges adatokat, viszont a második járásban csak a családfő nevét jegyezték fel, illetve azt a tényt, hogy házas-e, ha nem akkor milyen okból.⁷ Itt lehetünk tanúi az összeírások visszás mivoltának, hiszen hiányként könyvelhetjük el a feleség nevét, viszont minden esetben találkozhatunk családi állapotával, amit más járások esetében csak elvéve jegyezték fel. Ugyanebben a járásban vetődik fel az a kérdés is, hogy miért nem rögzítették a családfő, illetve a feleség életkorát sem, noha a gyermekek életkorát hiánytalanul feljegyezték. Ennek oka lehet a végrehajtó hatalom figyelmetlensége, a rendelet félreértelmezése, de oka lehet valamilyen jól felfogott érdek is, ami arra sarkallta az összeírást végzőket, hogy bizonyos adatokat ne rögzítsenek. Mivel az életkor feljegyzésének hiánya mögött nem látok valós érdeket, ezért azt a lehetőséget tartom valószínűbbnek, hogy a végrehajtók félreértés, vagy csak érdektelenség miatt nem jegyezték fel ezeket az adatokat. Ezen ok szemmeltartása mellett tudnunk kell azt is, hogy a cigányság körében az életkor nem játszott fontos szerepet, ha megnézzük a felnőtt cigánylakosság életkori adatait, rögtön feltűnhet a nagyszámú kerekített életkor. Ennek több oka is lehetséges, bár mindkét ok a cigányság sajátos időfelfogásának tekinthető. A cigányok sok esetben nem törődtek életkorukkal, illetve nem a megszokott módon értelmezték azt, ezért vagy irreális életkort mondtak be, vagy az összeírók saját véleményére kellett támaszkodni. Ilyen alapon a gyermekek életkorával kapcsolatban is kétség merülhet fel, a 15 éven felüli gyermekek esetében itt is sokszor találkozhatunk kerek életkorral, kisebb gyermekek esetében azonban az összeíróknak könnyebb dolga lehetett, hisz 10 éves kor alatt könnyebb meghatározni az életkort.

Szepes vármegye cigány kovácsai

Szepes vármegye cigányösszeírásában a második járásban találkozhatunk egy „új” foglalkozási megnevezéssel, ez pedig a *faber ferrarius*, amely megnevezés kovácsot jelöl. A megelőző tanulmányban a *faber* latin megnevezést egyértelműen kovácsnak értelmeztem,⁸ viszont a latin kifejezés kemény anyaggal foglalkozó⁹ mesterembert jelöl, de mivel az előző összeírások nem tértek ki részletesen arra, hogy a *faber* megjelölés valójában milyen kézművestevékenységet takar, ezért a legvalószínűbb foglalkozási ágat valószínűsítettem. A Szepes vármegyei összeírásban a *faber ferrarius* kifejezés már egyértelműen jelzi, hogy az illető kézműves kifejezetten vassal, azaz vaskovácsolással foglalkozott, ez az új fejlemény ellenben nem jelenti azt, hogy az előző tanulmányban *faber* – kovács megjelölés nem minden esetben helytálló. Akkor sem lenne valós az állítás, ha

⁵ Mindössze két esetben.

⁶ Tóth P., 1993. 205–215.

⁷ Özvegy, illetve nőtlen.

⁸ Ebben az időszakban ezt a megnevezést általában így értelmezték.

⁹ Tehát kő, fém, fa, így kőfaragó, kovács, asztalos.

minden esetben egyértelműen kovácsként értelmeznénk, annak ellenére, hogy a 18. századi összeírások alapján a cigány férfiak háromnegyede kézműves volt, nagyrészüik valószínűleg fémmegmunkálással foglalkozott.¹⁰ Ezért az összefoglaló táblázatban már külön két foglalkozásként tüntettem fel, azonban mindvégig szem előtt kell tartani, hogy a kézművesként feltüntetett csoport tagjainak jelentős része valóban kovács lehetett. Mindenesetre ez a kivétel lehetőséget ad számunkra arra, hogy megbecsüljük, milyen számarányt takarhat a kézművesek között a kovácsok száma. Természetesen ez a becslés nem lehet pontos, mivel különböző cigánycsoportokban más-más foglalkozási ág volt a megélhetés fő forrása, emellett az élettér is meghatározó lehetett. Mind Gömör, mind Szepes vármegyére jellemző volt a vaslelő- valamint vasfeldolgozó helyek magas száma, ennek ellenére Szepes vármegyében csak egy járásban, míg Gömör vármegyében egyetlen esetben sem találkozunk a kovács¹¹ megnevezéssel. Az viszont rögtön szembetűnhet, hogy mind Szepes, mind Gömör vármegyében több kézművest találunk, mint Torna vármegyében, sőt az utóbbi vármegyében sokkal nagyobb számban találkozunk mezőgazdasági munkával foglalkozó, illetve muzsikus cigányokkal is.

Felvetődik a kérdés, hogy miért lehet ilyen eltérés azzal kapcsolatban, hogy különböző területeken milyen megnevezésekkel vették fel az adatokat. Ennek megválaszolásához tudnunk kell, hogy a helyi hatóságoknak nem igen volt ínyére Mária Terézia rendelete, mely előírta a cigányság tételes összeírását. Az adatfelvevők gyakran saját érdekeiket nézték az összeírások során, ezért fordulhatott elő, hogy egy-egy adatfelvevő nem az előírt rendszer szerint, esetleg egyes adatokat kihagyva rögzítette az adatokat. Mint már előző tanulmányomban kitértem rá, az állami érdek ellenére az összeírásért felelős hivatalnokok nem minden cigány család adatait rögzítették, a vándorló, sátras cigányok adataival szinte sehol sem találkozunk,¹² ennek oka az, hogy ilyen esetekben a járásnak lett volna felelőssége ezeket a cigányokat letelepíteni, és felelősséget vállalni tetteikért, ezért inkább az összeírásokban meg sem említették őket. A rendelettel kapcsolatban valószínűleg sok értelmezési hiba is felmerülhetett, ilyen található Szepes vármegye második járásában is, ahol a családokban az anya és a családfők életkorának bejegyzése nem szerepel, azonban minden más részletes leírásra került. A Szepes vármegyei összeírásban elhanyagolható kivétellel megtalálhatjuk az egyes családok felett álló uradalmi nevét is, ezért biztosra vehetjük, hogy az összeírás csak a letelepedett, házzal rendelkező cigány családokra terjedt ki, a néhány kivétel inkább figyelmetlenség-ből, tudatlanságból adódhatott, hisz tudható, hogy ebben az időszakban a vándorló cigányok száma még igen magas volt.

Ha megnézzük Észak-Magyarország vasbányáinak 1780-as térképét¹³ látható, hogy Szepes vármegyében több kisebb-nagyobb jelentőségű vasbánya, illetve vasolvasztó hámor működött, melyek állami, földesúri, városi, községi vagy nemesi, polgári illetve jobbágyi tulajdonban voltak. Az összeírás alapján megállapítható, hogy az itteni három jelentősebb vasfeldolgozást végző helységben találunk cigányokat. Azonban újabb kérdéseket vet fel az, hogy a kiemelkedő vaslelő- és feldolgozóhelyeken élő cigányok általában nem fémművességgel foglalkoznak, illetve nem ilyen címen vannak feltüntetve. Krompach településen két kovácsot¹⁴ írtak össze és egy zenészt,¹⁵ Margitfalván

¹⁰ Bódi Zs., 2001. 4.

¹¹ Faber ferrarius.

¹² Eddig ilyen adattal nem találkoztam.

¹³ Ember Gy.–Heckelast G., X. kötetes Magyar Történelem (1686–1790) II. kötet, (19. térkép).

¹⁴ Faber ferrarius.

¹⁵ Fidicen.

négy zenészt, míg Folkmárban két kézművest¹⁶. Ahogy az összeírások elemzésének eredményeképpen feltüntetett táblázatból is kiderül ebben a járásban 30 családfő foglalkozásaként egyértelműen a kovács van megadva, így azonban kérdésessé válik, hogy az illető kovácsok hol is dolgozhattak. A kérdésre két válasz lehetséges, egyrészt elképzelhető, hogy a cigány kovácsok nem örvendtek túl jó hírnévnek, ezért csak itt-ott alkalmazták őket a vaslelő- illetve feldolgozó helyeken, hisz a cigány kovácsok általában csak kisebb vasmunkákat, javításokat végeztek, ezért a nagyobb fémfeldolgozó helyek nem tudták őket alkalmazni. Másrészt felmerül, hogy az összeírást végzők nem megfelelő adatokat vettek fel, hisz ha a cigány kovácsok és fémművesek árszabásait vesszük figyelembe munkájuk igen olcsó volt, amellyel valószínűleg más társaságok, személyek érdekeit sérthették. Az uradalmak fémfeldolgozó műhelyeiben azonban valószínűleg jó hasznukat vehették, ha másképpen nem is, idénymunkában, vagy a hulladékanyag feldolgozásában.

Az összeírásnak e területre vonatkozó részéből azonban mindenképpen az a következtetés vonható le, hogy a fémművességgel foglalkozó cigányok nem a nagyobb nyersanyaglelőhelyeken éltek, valószínűleg csak innen szerezték be a munkájukhoz nélkülözhetetlen nyersanyagot. Hogy tisztább képet kaphassunk a cigány kovácsok általános életéről, a forrásokhoz kell folyamodnunk.

Egy 1496-os forrás arról számol be, hogy II. Ulászló Budán menlevelet adott ki Bolgár Tamás cigányvajdának és huszonöt sátonyi cigányának, mivel azok hadiszert gyártottak a pécsi püspök számára.¹⁷ Egy 1704-es forrás arról számol be, hogy Czigány Palkó kapott pénzt patkószögek veréséért, valamint más cigányok is, akik a városháza ajtajára csináltak sarokvasakat.¹⁸ További adatokkal szolgál Miskolc 1739-ben kelt árszabása, melyben a cigány kovácsok által készített árucikkek és áraik kerültek feltüntetésre.¹⁹ Az árszabásból kiderül, hogy a cigány kovácsok egyszerű, kiegészítő jellegű árukat készítettek, csoroszlyát, marokvasat, szegeket, valamint áruiknál különbséget tesznek a színvasból, illetve „dirib-darab vasból” készített áruk között. A forrásból kiderül, hogy milyen eszközök készítésével foglalkoztak leginkább a cigány kovácsok, illetve milyen áruk készítését engedélyezték számukra. Emellett fény derül arra is, hogy sok cigány maradék vasakból dolgozott, illetve, hogy igen olcsón dolgoztak.

Ezekből az adatokból látható, hogy a cigány kovácsok általában nem szakemberként, hanem kisebb fémmunkák elvégzőiként jelennek meg a forrásokban. Munkájukat sokan és sok helyen hasznosították, de több helyen is elutasításra találtak. A cigányság hagyományos életmódja miatt valószínűtlen, hogy cigány kovácsok felszerelt műhelyekkel rendelkeztek volna, a későbbi időkben is inkább jellemző volt rájuk a könnyen mozgatható „műhely”, melyet gyalogosan, vagy esetleg szekéren könnyen és gyorsan tudtak mozgatni. Kovácsmesterségük általában kimerült kisebb javítási munkák elvégzésében, vagy egy-két egyszerűbb készáru, kések, cigányfűrő, szögek elkészítésében. Voltak, akik uradalmi szolgálatban álltak, az uradalmak biztosították a számukra szükséges vasat, megszabták az elkészítendő késztermék mennyiségét, és meghatározott áron átvették azt tőlük.²⁰ A városokban azonban más volt a helyzet, mivel sokkal olcsóbban dolgoztak,

¹⁶ Faber

¹⁷ *Hegedűs S.*, 2000. 7.

¹⁸ B.-A.-Z. Megyei Levéltár, IV/1501f.: Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Borsod Miskolc metróváros tanácsának iratai: Városgazdai számadások.

¹⁹ B.-A.-Z. Megyei Levéltár, IV/501/b. Fs. I. Fr. 64.: Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Borsod Közgyűlési iratok (*Acta politica*).

²⁰ *Bódi Zs.*, 2001. 3.

mint a helyi céhek, ezért hamar érdekellentét alakult ki közöttük, példa erre egy 1670-ben Debrecenben kiadott szabályzat, mely az alábbiakban szabta meg a cigány kovácsok működési körét: „A cigányok műve: békó, rostély, kolomp, doromb, fogó, nyárs, iszkába, léczszeg, kapa, ásó, zszindelyszeg, zabola. A munkát megújíthatja, fódózhatja. Szántó vasat is czéh mester hírével megcsinálhatja.”²¹

Szepes vármegye cigányösszeírásának elemzése

I. járás:

férfiak átlagéletkora	37,92
nők átlagéletkora	29,4
Fiúgyermek (családban élők) átlagéletkora	9,23
Leánygyermek (családban élők) átlagéletkora	8,3
gyermek számának átlaga családonként	1,6 családnevek alapján 2,54
fiúgyermek aránya családokban	0,92
leánygyermek aránya családokban	0,73
család/fő átlaga	3,52

vallási megoszlás: 42 család katolikus – 100%,

foglalkozásbeli megoszlás: 53 fő (12 fő családjával együtt élő fiúgyermek), kézműves – 98,2%; 1 főnél nincs feltüntetve – 1,8%,

uradalmi megoszlás: 15 család Alexander Görgy – 36%; 12 család Johannes Csáky – 29%; 9 család báró Palocsay – 21%; 3 család Franciscus Máriássy – 7%; 1 család Emerius Csáky – 2%; 1 család caret domini – 2%; 1 család nincs feltüntetve – 2%.

II. járás:

férfiak átlagéletkora	nincs adat
nők átlagéletkora	nincs adat
fiúgyermek (családban élők) átlagéletkora	6,7
leánygyermek (családban élők) átlagéletkora	7,37
gyermek számának átlaga családonként	2,3, családnevek alapján nem értékelhető
fiúgyermek aránya családokban	1,13
leánygyermek aránya családokban	1,18
család/fő átlaga	4,23

vallási megoszlás: 62 család katolikus – 97%; 1 család lutheránus – 1,5%; 1 család rutén – 1,5%,

foglalkozási megoszlás: 62 fő kézműves – 97%; 1 fő zenész és kézműves – 1,5%; 1 fő nincs feltüntetve – 1,5%,

uradalmi megoszlás: 34 család Johannes Csáky – 53%; 13 család Jesuitae Agrienses – 20%; 11 család Xaverius Máriássy – 17%; 2 család Josephus Szirmay – 3%; 2 család Alexander Görgy – 3%; 1 család Georgius Sontagh – 1,5%; 1 család Andreas Károlyi – 1,5%.

²¹ Mezey–Pomogyi–Tauber., 1986. 106.

III. járás:

férfiak átlagéletkora	36,17
nők átlagéletkora	32,54
fiúgyermek (családban élők) átlagéletkora	7
leánygyermek (családban élők) átlagéletkora	8,57
gyermek számának átlaga családonként	2,23, családnevek alapján 3
fiúgyermek aránya családokban	1,3
leánygyermek aránya családokban	0,92
család/fő átlaga	4,19

vallási megoszlás: 48 család katolikus – 92%; 3 családnál nincs feltüntetve – 6%; 1 család lutheránus – 2%,

foglalkozási megoszlás: 30 fő kovács – 60%; 9 fő kézműves – 18%; 8 fő zenész – 16%; 1 fő sintér – 2%; 3 főnél nincs feltüntetve – 6%,

uradalmi megoszlás: 41 család comes Csáky – 80%; 6 család comes Klobusiczky – 12%; 2 család conventus Jászoviensis – 4%; 1 család libertinus – 2%; 1 család nincs feltüntetve – 2%.

Összesített adatok:

férfiak átlagéletkora	37
nők átlagéletkora	31
fiúgyermek (családban élők) átlagéletkora	7,64
leánygyermek (családban élők) átlagéletkora	8,1
gyermek számának átlaga családonként	2,04, családnevek szerint „2,77”
fiúgyermek aránya családokban	1,12
leánygyermek aránya családokban	0,95
család/fő átlaga	3,98

vallási megoszlás: 152 család katolikus – 96%; 2 család lutheránus – 1,5%; 1 család rutén – 0,7%; 3 családnál nincs feltüntetve – 2%,

foglalkozási megoszlás: 125 fő kézműves (faber) – 73%; 30 fő kovács (faber ferrarius) – 18%; 9 fő zenész – 5%; 1 fő sintér; 5 főnél nincs feltüntetve – 3%,

uradalmi megoszlás: 87 család Johannes Csáky – 55%; 17 család Alexander Görgey – 11%; 13 család Jesuitae Agrienses – 8%; 11 család Xaverius Máriássy – 7%; 9 család báró Palocsay – 5%; 6 család comes Klobusiczky – 3,5%; nincs feltüntetve, illetve egyéb uradalmak alá tartoznak 10%.

Összehasonlító táblázatok: foglalkozási megoszlás a három vármegyében

	Torna megye	Gömör megye	Szepes megye
Kézműves (faber)	55 fő – 57%	240 fő – 69%	125 fő – 73%
Kovács (faber ferrarius)			30 fő – 18%
Lakatos	7 fő – 7%		
Borjúpásztor	2 fő – 2%	6 fő – 1%	
Napszámos	2 fő – 2%	3 fő	
Csordás	1 fő – 1%	2 fő	
Kereskedő	1 fő – 1%		

	Torna megye	Gömör megye	Szepes megye
Lópásztor	1 fő – 1%	10 fő – 2%	
Rézműves		2 fő	
Pásztor		8 fő – 1%	
Muzsikus	28 fő – 28%	21 fő – 5%	9 fő – 5%
Libapásztor		1 fő	
Szolga		3 fő	
Marhapásztor		2 fő	
Asztalos		2 fő	
Iparjellegű munkát végzők	62 fő – 64%	256 fő – 75%	155 fő – 91%
Mezőgazdasági jellegű munkát végzők	7 fő – 7%	38 fő – 11%	
Muzsikálásból élők	28 fő – 28%	32 fő – 8%	9 fő – 5%
Foglalkozása nem került feljegyzésre		30 fő – 8%	5 fő – 3%
Egyszerre több foglalkozást űznek		14 fő – 4%	1 fő

A foglalkozások összevetésekor mindenképpen ki kell emelni, hogy ezek az adatok nem mindig fedik a valóságot. Mivel a cigányságot rendeleti úton kötelezték arra, hogy valamilyen foglalkozást űzenek, ezért sokszor valószínűleg bediktáltak valamilyen adatot, attól függetlenül, hogy valóban ezen foglalkozásból éltek e, vagy egyáltalán értettek volna hozzá. Ez volt a hatóságok érdeke is, hisz a foglalkozást nem űző cigányok ellen nekik kellett volna eljárni, ami többletmunkát jelentett volna, és valószínűleg több esetben veszélyeztette a település békéjét is. A cigányságnak még egy érdeke fűződött valamilyen foglalkozás bizonyos szintű elsajátításához, hiszen egyes kisebb munkák elvégzése sokszor jelenthetett megélhetést, de munkájuk minőségét az is jelzi, hogy sokszor csak ételt, esetleg szálláslehetőséget kaptak munkájukért. Valamilyen munka elvégzésének áruhájában sokszor juthattak be házakba, vagy olyan területre, ahová egyébként nem engedték volna őket, ezt és a munkaadó figyelmetlenségét kihasználva aztán kisebb-nagyobb értékeket is magukhoz vehettek. A munka ürügyén történő lopás és csalások inkább a vándorló közösségekre voltak jellemzőek, hisz a letelepedett családokat ismerték a településen, itt valószínűleg nem kockáztattak, viszont más településekre eljutva, már nyugodtan próbálkozhattak.

A fentiek miatt kell kritikával kezelnünk a foglalkozási megoszlást a cigányok körében, viszont az adatok mindenképpen megmutatják azt, hogy mely foglalkozási ágak voltak elterjedtek a cigányság körében, időbeni vizsgálatával arra is fény derülhet, hogy a foglalkozási arányszámok hogyan változtak idővel. Ez azért is fontos lehet, mert egyes foglalkozási ágak letelepedett életmódra utalnak, ilyenek a mezőgazdasági jellegű foglalkozások, erre azonban csak Gömör megyében találunk példát, itt is elhanyagolható százalékban.

Vallási megoszlás a három vármegyében

	Torna megye	Gömör megye	Szepes megye
Katolikus	53 fő – 67%	170 fő – 48%	152 fő – 96%
Református	27 fő – 33%	64 fő – 18%	2 fő – 1,5%
Kálvinista		103 fő – 29%	

	Torna megye	Gömör megye	Szepes megye
Rutén			1 fő – 0,7%
Vallás nem került bejegyzésre		17 fő – 5%	3 fő – 2%

A cigányság vallási megoszlásával kapcsolatban mindenképpen meg kell jegyez-nünk, hogy általában környezetük vallását követték, ezért általánosnak tekinthető, hogy a település, vagy régió vallási hovatartozása volt számukra is meghatározó. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy vallásukat gyakorolták is, ez csak a beilleszkedés egyik ténye-zője volt számukra, nem jelentett valóságos vallási hovatartozást.

	Torna megye	Gömör megye	Szepes megye
Családos férfiak átlagéletkora	36,8	36,5	37
Családos nők átlagéletkora	31,5	27,5	31
Leánygyermek átlagéletkora	6,8	6,6	8,1
Fiúgyermek átlagéletkora	7,6	8,03	7,64
Leánygyermek számának átlaga a családokban	1,17	1,04	0,95
Fiúgyermek számának átlaga a családokban	1,56	1,26	1,12
Gyermekek aránya a családok számához viszonyítva	2,86	2,3	2,04

A három vármegyében az életkori adatok nem mutatnak jelentős eltéréseket, ezek-nek akkor lenne igazán jelentősége, ha rendelkezésre állnának a nem cigány lakosság hasonló adatai, ezek összevetésével már le lehetne vonni bizonyos következtetéseket.

A cigánylakosság megoszlása négy vármegyében

	Torna megye	Gömör megye	Szepes megye	Pest megye
Cigány lakosság száma az összlakosság számához viszonyítva	nincs adat	1,3%	0,03%	0,5%
Cigánycsaládok által lakott települések aránya	nincs adat	59%	26,6%	73%

A fenti táblázat megmutatja, hogy a cigányság nem képviselt jelentős számarányt a 18. századi Magyarországon. Az értékeléshez természetesen azt is számba kell vennünk, hogy itt csak az ideiglenesen, vagy véglegesen letelepedett családok kerültek feljegyzés-re, míg a vándorló egyének, illetve csoportok itt nem szerepelnek. Ha viszont azt feltéte-lezzük, hogy a letelepedettek aránya csak 10%-a a vándorlók számának,²² akkor sem képviselnek jelentős számarányt például Szepes vármegyében, azonban egy ilyen arány-szám mellett jelentősnek tekinthető számuk Pest és Gömör vármegyékben. Azonban az 1790-es év demográfiai számait figyelve²³ megállapítható, hogy a cigányság számával ugyan nem foglalkoztak, de az egyéb meghatározás alá tartozó népesség száma csak

²² Ezt az arányt túlzónak tartom.

²³ Ember Gy.–Heckenast G., X. kötetes Magyar Történelem (1686–1790) II. kötet, 70. (4. táblázat).

0,84%. Ez alapján feltételezhető, hogy a cigányság nem képviselhetett sokkal nagyobb arányszámot, ezért inkább azt feltételezném, hogy az egyes vármegyéknel szereplő arányszám közelebb áll a valósághoz, mint ha azt feltételeznénk, hogy minden 10 vándorló családra jutott egy letelepedett, illetve összeírt család. Az arányszámokból megállapítható, hogy kiemelkedő számban csak Gömör vármegyében éltek cigány családok, míg Szepes vármegyében számuk elhanyagolható. Ezek a számok azt mutatják, hogy a cigányság csupán számát tekintve nem jelenthetett volna problémát a vizsgált területeken, hogy mégis igen sok forrás foglalkozik velük, véleményem szerint két oknak köszönhető. Egyfelől az érintett területek hatóságai a rendeletek értelmében kénytelenek voltak foglalkozni az itt élő cigány családokkal, természetesen mindvégig figyelemben tartva saját érdekeiket, másfelől a cigányság sajátos életmódja, illetve a vándorló családok jelentették inkább a problémát éppen úgy, mint azt napjainkban is tapasztalhatjuk.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Szepes vm. lt. Közgyűlési iratok, 1768. Év, 68. fasc. 33–35.

B.-A.-Z. Megyei Levéltár, IV/1501f.: Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Borsod Miskolc mezőváros tanácsának iratai: Városgazdai számadások.

B.-A.-Z. Megyei Levéltár, IV/501/b. Fs. I. Fr. 64.: Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Borsod Közgyűlési iratok (Acta politica)

IRODALOM

Bódi Zsuzsa

1992 Magyarországi cigány összeírás a 18. században. Phralipe, III. évf. 15–20.

Bódi Zsuzsa (szerk.)

1994 Cigány néprajzi tanulmányok II. Mikszáth Kiadó

Fraser Angus, Sir

2000 Cigányok. Osiris Kiadó

Hegedűs Sándor

2000 Cigány kronológia Konsept-H Kiadó

Mezey Barna (szerk.)

1986 A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban. 1422–1985. Budapest

Tóth Péter

1993 Cigányok Miskolcon a 18. század közepén, In: A Miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve, XXX–XXXI. 205–215.

1994 Kóborlás és letelepedés. (A magyarországi cigányok feudalizmus kori történetéhez) In: Különlenyomat a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Évkönyvéből. VII.

BEITRÄGE ÜBER DAS LEBEN DER ZIGEUNER IN UNGARN IM 18. JAHRHUNDERT, DIE SICH IN DER ZÄHLUNG DER ZIGEUNER IN DEN KOMITATEN VON SZEPEŠ WIDERSPIEGELN

Die aktuelle Studie ist ein Teil der Studienreihe, die vor einem Jahr begann. Deren Ziel ist es, die Zahl, die Lebensweise und die gesellschaftliche Lage der ungarischen Zigeuner zu messen. Dies alles geschieht auf Grund der am 10. Dezember 1767 erlassenen Verordnung von Maria Theresia, die die erste Zählung der Zigeuner vorgeschrieben hatte. Der erste Teil der Studienreihe beschäftigt sich mit der Zählung der Zigeuner in den Komitaten Gömör und Torna, die jetzige Studie verarbeitet die Zählung der Zigeuner im Komitat Szepes. Dieses Gebiet wurde aus zwei Gründen gewählt: Einerseits ermöglichen die zur Verfügung stehenden Materialien die Bearbeitung dieses Gebietes, andererseits ergibt sich daraus eine Bewertung einer eng gehaltenen Regionseinheit. Das Ziel der Studie ist, die Angaben der drei Komitate in Bezug auf die Möglichkeiten zu analysieren und die Ergebnisse zu vergleichen, in der Hoffnung, dass wir über das Leben der Zigeuner in Ungarn im 18. Jahrhundert mehr erfahren können. Ich hoffe, dass diese Arbeit weiter erweitert und die Zählung der Zigeuner der neueren Komitate verarbeitet wird. So können die Angaben erweitert werden, damit ein Datenbestand auf Landesniveau zur Verfügung stehen wird. Natürlich kann man die Arbeit auch dann nicht als vollständig betrachten, da die Zählung nicht nur dann entstanden ist, sondern auch in späteren Zeiträumen. Deshalb halte ich ihre Analyse auch für wichtig, weil sie über das Leben der Zigeuner in Ungarn weitere wichtige Informationen erteilen kann. Die Zählung der Zigeuner im 18. Jahrhundert ist für uns wichtig, weil die zeitgenössischen schriftlichen Quellen das Leben der Zigeuner ziemlich einseitig vorstellen. In den Quellen können wir im Allgemeinen nur auf Vertreter dieser Zigeuner treffen, wenn irgendein Verbrechen geschah. Dann spielen sie als Verbrecher oder Zeuge eine Rolle. Im anderen Teil der schriftlichen Quellen können wir sie als Betroffene von den in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts eingeführten Verordnungen antreffen, die es auf die Ansiedlung und Assimilation der Zigeuner absehen. Hier ist nur ihre allgemeine Beschreibung zu finden, die oft sehr ungenau und pejorativ ist. Viele Quellen beschäftigen sich mit dem Leid der Zigeuner, das ihnen von der Seite der die Verordnungen ausführenden Behörden zugeführt wird. Diese treten mit übertriebenem Eifer gegenüber den in ihrem Gebiet lebenden Zigeunern auf.

Aus den erwähnten Quellen kommen Informationen in Bezug auf die Zahl und die allgemeine Beschäftigung der Zigeuner nicht zum Vorschein. Darauf können die Zählungen eine Antwort geben, wenn man die erwähnten Quellen betrachtet. Ein anderes wichtiges Ergebnis der Analyse der Zählungen könnte sein, dass bei der Analyse der Zählungen verschiedener Regionen die Eigenheiten einzelner Gebiete, die nicht nur für die Vorstellung des Lebens der Zigeuner geeignet sind, zum Vorschein kommen. Der Vergleich mehrerer Zählungen ist deshalb wichtig, weil sie oftmals einander erklären; im Falle des Komitats Szepes ist die Erwähnung der Zigeunerschmiede (*faber ferrarius*) deshalb von großer Bedeutung, weil wir in den bisherigen Zählungen die Bezeichnung „*faber*“ eindeutig als Schmied verstanden, im dritten Bezirk des Komitats Szepes wurden der „*faber*“ (Handwerker) und „*faber ferrarius*“ Schmiede-Handwerker einzeln erwähnt. So können wir darüber einen Überblick gewinnen, wie viele Menschen sich hier eindeutig für Schmiede hielten. Aber diese Zahl kann nicht als allgemein betrachtet werden, was die anderen Gebiete betrifft. Sie zeigt auf jeden Fall, dass die Bezeichnung „*faber*“ nicht eindeutig den Beruf des Schmiedes bedeutet.

Die Analyse der Zählungen ergibt natürlich nur dann ein übersichtliches, auswertbares Bild, wenn sich die Zählungen auch auf immer mehr Zählungen ausdehnen. Die Analyse mehrerer Zählungen in einem Gebiet könnte die Untersuchung der Ansiedlung der Zigeuner ermöglichen. Sie könnte die gebietliche Bewegung ganzer Familien ermöglichen, womit man zeigen könnte, wie erfolgreich die Politik war, die in der zweiten Hälfte des XVIII. Jahrhunderts gestartet wurde, und die die Ansiedlung der Zigeuner in Ungarn, beziehungsweise ihre Assimilation an die Gesellschaft zum Ziel gesetzt hat.

Ádám Hazaĝ